

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ**ΜΗΤΣΟΣ
ΜΥΡΑΤ****Τα νεανικά χρόνια στη
Σμύρνη, η θεατρική
καριέρα στην Αθήνα**

ΣΕΛ. 4

ΜΥΘΟΠΛΑΣΙΑ**ΚΛΑΡΙΣΣΕ
ΛΙΣΠΕΚΤΟΡ****Η ιστορία μιας κοπέλας
που ζούσε μόνο από
τον εαυτό της**

ΣΕΛ. 5

**ΝΙΚΟΣ
ΜΠΑΚΟΥΜΑΚΗΣ**
nbak@dolnet.gr**Ιούδας**

«**Ι**ούδας» του Αμοσ Οζ, μετάφραση Μάγκυ Κοέν (εκδόσεις Καστανιώτη). Πολυεπίπεδο μυθιστόρημα του ισραηλινού συγγραφέα και ίσως το σημαντικότερό του. Στο πρώτο επίπεδο, μια τριγωνική σχέση. Ο Σμούελ Ας, ένας 25χρονος «ντροπαλός, ευκολοσυγκίνητος, σοσιαλιστής, ασθματικός», εγκαταλείπει τις σπουδές του και τη διατριβή του με θέμα εβραϊκές απόψεις για τον Ιησού, και εγκαθίσταται στο σπίτι ενός 70χρονου ασθενικού εκκεντρικού, του Γκέρσομ Βαλντ, παρέχοντας τις υπηρεσίες του ως αναγνώστης και συζητητής του ανήμπορου ανθρώπου. Στο ίδιο σπίτι κατοικεί μια 45χρονη γυναίκα, με έντονη θηλυκότητα και ταυτόχρονα μυστηριώδης, η Ατάλια Αμπραβανέλ. Το σπίτι είναι δικό της. Είναι νύφη του Βαλντ, χήρα του γιου του Μίχα, που σκοτώθηκε με τραγικό τρόπο στον πόλεμο του 1948. Η Ατάλια είναι κόρη του Σαλιέλ Αμπραβανέλ, μιας μορφής του σιωνιστικού κινήματος, ο οποίος είχε όμως θεωρηθεί προδότης επειδή είχε αντιπαχθεί στην ίδρυση του κράτους του Ισραήλ. Ανάμεσα σ' αυτούς τους τρεις ανθρώπους αναπτύσσεται μια δαιδαλώδης σχέση με πολλές κορυφώσεις. Ανάμεσα στις κορυφώσεις, δύο δυνατές ερωτικές σκηνές μεταξύ της Ατάλιας και του Σμούελ, σκηνές μίνιμαλ αφηγηματικά, που όμως μεταδίδουν υψηλό αισθησιασμό. (Κι επειδή ο αισθησιασμός σ' ένα μυθιστόρημα περνάει από τη γλώσσα, θα έλεγα ότι εδώ πρόκειται για μεταφραστικό επίτευγμα της Μάγκυς Κοέν). Η ιστορία των τριών αυτών ανθρώπων εξελίσσεται στην Ιερουσαλήμ το 1959, δέκα χρόνια μετά την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, και διαρκεί έναν χειμώνα. Θα έλεγα ότι η Ιερουσαλήμ είναι ο τέταρτος χαρακτήρας του βιβλίου, καθώς ο Οζ μεταγράφει την πόλη συγκλονιστικά, βροχερή, ανεμοδαρμένη και με τις σκιές των κυπαρισσιών να ορίζουν το λογοτεχνικό τοπίο. Αυτή η συνύπαρξη λειτουργεί απελευθερωτικά για τον Σμούελ που προς το τέλος του χειμώνα εγκαταλείπει το βαρύ σπίτι για να βρει, ίσως, μια καινούργια ταυτότητα τραβώντας προς την έρημο.

Στο δεύτερο επίπεδο του μυθιστορήματος, επίσης συναρπαστικό, βλέπουμε τον Ιησού και τον Ιούδα έτσι όπως αποτυπώνονται στις εβραϊκές πηγές και στα κείμενα. Η προδοσία του Ιούδα, σ' έναν διαρκή διάλογο, μοιλονότι υπαινικτικό, με την προδοσία του Αμπραβανέλ, θεωρείται απαραίτητη, γιατί αυτή κινητοποιεί το δράμα του Ιησού.

Στο τρίτο επίπεδο, η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ, οι αντιπαραθέσεις, οι διαμάχες και η νέα πραγματικότητα.

ΤΟ ΒΗΜΑ βιβλία

www.tovima.gr/books-ideas/

Ιωάννινα, καλοκαίρι του 1912
στην αυλή του σπιτιού της οδού
Κουντουριώτου. Στο καρότσι η γιαγιά
του Αλέξανδρου Μωυσιή, Γιέτη

Τα Γιάννενα του Νισήμ Λεβή

Ενα **σπάνιο φωτογραφικό υλικό** από γυάλινες πλάκες παρουσιάζει την καθημερινή ζωή στην **πρωτεύουσα της Ηπείρου** αλλά και στην Ευρώπη. Το ιδιαίτερο βάρος της **ρωμανιώτικης εβραϊκής παράδοσης**

ΣΕΛ. 2-3

Το πανόραμα μιας εποχής και μιας οικογένειας που χάθηκε

Το **φωτογραφικό οδοιπορικό** του γιατρού και φωτογράφου **Νισήμ Λεβή**, μέλους επιφανούς οικογένειας της **ρωμανιώτικης εβραϊκής** κοινότητας των **Ιωαννίνων**

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΩΥΣΗΣ

Το Πανόραμα του Νισήμ Λεβή, 1898-1944 - Οι στερεοσκοπικές φωτογραφίες και τα ταξίδια ενός Γιαννιώτη γιατρού

Εκδόσεις Καπόν, 2016, σελ. 240, τιμή 49,50 ευρώ

ΤΗΣ
ΜΑΡΙΛΕΝΑΣ ΑΣΤΡΑΠΕΛΛΟΥ

Τον Φεβρουάριο του 1929 η λίμνη Παμβώτιδα είχε παγώσει. Ήταν ένα πολύ σπάνιο φαινόμενο και οι νέοι και οι νέες της πόλης των Ιωαννίνων πάζαραν πάνω στο στερεοποιημένο νερό με αδέξιο τρόπο, αν και εμφανώς ενθουσιασμένοι. Ανάμεσά τους και σε πρώτο πλάνο μια κοπέλα με ένα όμορφο εμπριμέ παλτό, η 18χρονη Νέλλυ Λεβή, έδειχνε περισσότερη αυτοπεποίθηση σε σχέση με τους υπόλοιπους. Ποιος ξέρει, ίσως να ένιωθε άνετα επειδή κοιτούσε προς έναν φακό πίσω από τον οποίο βρισκόταν ο θεός της Νισήμ, ο ακούρατος «καταγραφέας» της ζωής της οικογένειας και της πόλης. Δεν θα μπορούσε κανείς τους να το φανταστεί ότι χάρη στο χόμπι του θα έδινε κάποτε τη δυνατότητα σε έναν απόγονό του να ανασυστήσει την ιστορία της οικογένειάς τους, όταν όλοι πίστευαν πως είχε αφανιστεί ακριβώς όπως και τα μέλη της στο Αουσβιτς. Είναι πράγματι εντυπωσιακό το υλικό

που έχει συγκεντρώσει ο Αλέξανδρος Μωυσής στο λεύκωμα «Το Πανόραμα του Νισήμ Λεβή, 1898-1944 - Οι στερεοσκοπικές φωτογραφίες και τα ταξίδια ενός Γιαννιώτη γιατρού» που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Καπόν. Είναι εξίσου συγκινητική η ιστορία που κατέστησε δυνατή αυτή την έκδοση, το μικρό «θαύμα» που του επέτρεψε να ανακαλύψει τη ζωή μέσα στις φωτογραφίες.

Ο Νισήμ Δ. Λεβής (1875-1944) στον τίτλο του βιβλίου ήταν ένας γιατρός από τα Ιωάννινα ο οποίος προερχόταν από εύπορη οικογένεια της πόλης. Με σπουδές ιατρικής στο Παρίσι, επέλεξε να γυρίσει στην Ελλάδα το 1904 και να εγκατασταθεί στη γενέθλια πόλη του. Ήταν ένας γιατρός δημοφιλής καθώς φρόντιζε για τη δωρεάν περίθαλψη των απόρων μία φορά την εβδομάδα ενώ υπηρέτησε τον Ελληνικό Στρατό και παρασημοφορήθηκε όταν τα Γιάννινα ενσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος. Ήταν ένας αστός της εποχής του με χόμπι τη φωτογραφία και τα αυτοκίνητα ο οποίος φωτογράφιζε την οικογένειά του στα Ιωάννινα, στις περιηγήσεις τους

στην Ελλάδα και στη Δυτική Ευρώπη με το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου αλλά και τα ταξίδια αναψυχής στη Γαλλία σε μια εποχή όπου οι μετακινήσεις σε άλλες χώρες γίνονταν με μουλάρι, καράβι και τρένο. Ωστόσο, κοντά στα αγαπημένα του πρόσωπα, τους γάμους τους, τις εξορμήσεις στην εξοχή και το θαλάσσιο λουτρό του Φαλήρου στην πρώτη δεκαετία του αιώνα, αποτύπωσε μια ολόκληρη εποχή από την τελευταία δεκαπενταετία της οθωμανικής κυριαρχίας στα Ιωάννινα ως το 1930 περίπου. Αναπόφευκτα απαθανάτισε τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα, κυρίως εκείνα που μεταμόρφωσαν τα

τοπία στα άλλοτε οθωμανικά Γιάννινα. Όπως την επανάσταση των Νεοτούρκων, την οικονομική αναταραχή πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους, την πολιορκία στο Μπιζάνι, την είσοδο του Ελληνικού Στρατού και τις διπλωματικές μηχανορραφίες σχετικά με τη μεταπολεμική τύχη της Βόρειας και της Νότιας Ηπείρου και βεβαίως την καθημερινή ζωή των κατοίκων, χριστιανών, Εβραίων και μουσουλμάνων. Μέσα από τα ασπρόμαυρα κάδρα του Νισήμ Λεβή βλέπουμε για παράδειγμα τον στολισμό στη συμβολή των σημερινών οδών Αβέρωφ και Γιοσέφ Ελιγιά για την υποδοχή του διαδόχου Κωνσταντίνου το 1913,

Ήπειρος, γύρω στο 1913, κοπώντας δυτικά προς το χωριό Γεροπλάτανος, στη διάρκεια εκδρομής με αυτοκίνητο στο οποίο επέβαινε ο Νισήμ Λεβής και έπαθε βλάβη

«Η τελευταία εικόνα», Ιωάννινα, 25 Μαρτίου 1944, όταν οι Εβραίοι της πόλης φορτώνονται στα φορτηγά για να εκτοπιστούν

Στην οικία του Δαβιτσών Εφέντη Λεβή στα Ιωάννινα γύρω στα 1900. Το κτίριο λεηλατήθηκε και κάηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μετά τον εκτοπισμό των ενοίκων του

στο πλαίσιο της οποίας καθεμία από τις θρησκευτικές ομάδες της πόλης τέλεσε ειδική λειτουργία στον ναό ή το τέμπλο της για να τον υποδεχθεί.

Όταν η αστική τάξη ονειρευόταν

Η αίσθηση που αναδύεται ωστόσο πιο έντονα από τις εικόνες είναι ότι οι φωτογραφίες καταγράφουν τη βιωμένη εμπειρία του ευρωπαϊκού αστικού πολιτισμού μέσα από μια επιφανή εβραϊκή οικογένεια της πόλης. «Το αστικό καθεστώς: Το 1920, όταν πια η οθωμανική και οι άλλες αυτοκρατορίες αποτελούσαν παρελθόν, ο μπολσεβικισμός της

Αριστεράς και ο φασισμός της Δεξιάς απείλησαν τα θεμέλια της αστικής τάξης. Μέχρι τότε είχε καταφέρει να διασωθεί από τις τρικυμίες επαναστάσεων, συνταγματικών αναταραχών και πολέμων, με την εμπιστοσύνη ότι η Ιστορία θα τρέξει πάλι μπροστά, και θα επιτελέσει για άλλη μια φορά το ιερό της χρέος, να συμφιλιώσει δηλαδή τον άνθρωπο με κάθε εκσυγχρονισμό διά μέσου της εφαρμογής των λατρεμένων αξιών της. Ο φακός του Νισήμ καταγράφει πολλές στιγμές που μεταφέρουν αυτήν ακριβώς την εμπιστοσύνη» σημειώνει στον πρόλογο του βιβλίου ο καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια και

συγγραφέας Μαρκ Μαζάουερ. Η ίδια η στερεοσκοπική φωτογραφία, μια τεχνική με την οποία η κάμερα έπαιρνε δύο ταυτόχρονα φωτογραφίες της ίδιας σκηνής από δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες που αναπαριστούσαν τις θέσεις των δύο ματιών, ήταν ένα μέσο με το οποίο η αστική τάξη μπορούσε να θαυμάσει μακρινούς πολιτισμούς έτσι όπως έδινε την εντύπωση του βάθους πεδίου και σχεδόν τρισδιάστατη άποψη του φωτογραφιζόμενου αντικειμένου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο προβολέας στερεοσκοπικών διαφανών τύπου Taxiphote Jules Richard που είχε στην κατοχή της η οικογένεια έμελλε να γίνει η αφορμή χάρη στην οποία το πλούσιο αυτό φωτογραφικό υλικό ήρθε στην επιφάνεια όταν όλοι πίστευαν ότι είχε χαθεί.

Το μυστικό του προβολέα

Γιατί η ιστορία της οικογένειας του Νισήμ Λεβή, όπως και των περισσότερων Εβραίων της πόλης, σταματάει απότομα το 1944 στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Αουσβιτς. Αυτό που μένει πίσω στην πόλη είναι το τριώροφο σπίτι της οικογένειας, το οποίο είχε χτιστεί επί της οδού Κουντουριώτου τον 19ο αιώνα από τον προπάππο της γιαγιάς του Αλέξανδρου Μουσή, Δαβιτσών Εφέντη Λεβή, ο οποίος είχε διατελέσει πρόεδρος της εβραϊκής κοινότητας της πόλης και για ένα σύντομο διάστημα βουλευτής, ένας από τους τέσσερις Εβραίους που συνολικά συμμετείχαν στη βραχύβια οθωμανική Βουλή του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ το 1877. Όταν την επισκέφθηκε η Γιέττα Λεβή, η γιαγιά του Αλέξανδρου Μουσή, λίγο μετά το τέλος του πολέμου, τη βρήκε λεπλατημένη και καμένη με μόνο την πρόσοψή της να στέκει όρθια και να θυμίζει αμυδρά το παρελθόν και την ευμάρεια των κατοίκων της.

Η ίδια είχε γλιτώσει μαζί με τον άνδρα της γιατί είχαν καταφέρει να κρυφτούν στην Αθήνα και επισκεπτόταν την πόλη για να βρει κάτι που θα τη βοηθούσε να διατηρήσει τη μνήμη της οικογένειάς της ζωντανή και για τις επόμενες γενιές. Δεν είχε μείνει τίποτα. Καθώς όμως γύριζε στο ξενοδοχείο της απογοητευμένη, άκουσε έναν πλανόδιο μικροπωλητή

να διαλαλεί «Ένα φράγκο το πανόραμα, κύριο!» και να καλεί τους περαστικούς να κοιτάζουν μέσα σε ένα μεγάλο ξύλινο κουτί κάποιες στερεοσκοπικές γυάλινες πλάκες.

Προς έκπληξή της διαπίστωσε ότι ο προβολέας που είχε ο μικροπωλητής μαζί με τις πλάκες προερχόταν από το λεπλατημένο σπίτι των Λεβή. Κάπως έτσι έφτασε το υλικό ύστερα από χρόνια στα χέρια του γιου της Γιέττας, Ραφαήλ Μουσή, ο οποίος αποφάσισε μαζί με τον γιο του, Αλέξανδρο, να το τακτοποιήσουν και να ταυτοποιήσουν τα πρόσωπα και τις τοποθεσίες. Δεν ήταν και τόσο εύκολο. Οι στερεοσκοπικές φωτογραφίες με τα στιγμιότυπα από τη ζωή της οικογένειας Λεβή των Ιωαννίνων ήταν περισσότερες από 500 και τα πρόσωπα σε αυτές είχαν πεθάνει από καιρό. Ωστόσο, πατέρας Ραφαήλ και γιος Αλέξανδρος αποφάσισαν το 2012 να ξεκινήσουν τη διαχείριση αυτού του μοναδικού κληροδοτήματος και να αναγνωρίσουν τα μέρη, τα πρόσωπα και τις χρονολογίες των λήψεων.

Προκειμένου να βγάλουν τα συμπεράσματά τους βασίστηκαν κατ' αρχάς στην αναγνώριση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων. Για παράδειγμα, όπως αναφέρει ο Αλέξανδρος Μουσής, η σκεπή του τζαμιού Μπαϊρακλί στα Ιωάννινα καταστράφηκε σε καταιγίδα τον Νοέμβριο του 1912. Όταν διακρίνεται σε φωτογραφία, η λήψη έχει γίνει ωρύτερα. Επειτα, αξιόπιστες πληροφορίες έδωσαν και τα ενδυματολογικά στοιχεία, καθώς μετά το 1913 και την απελευθέρωση των Ιωαννίνων σπάνια έβλεπε κανείς φέσι σε αντρικό κεφάλι, ενώ αντίστοιχα οι γυναίκες οι αστράγαλοι δεν αποκαλύπτονταν πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Παράλληλα, δεδομένου ότι σώθηκαν και ορισμένες χειρόγραφες κάρτες με λίστες-ευρητήρια τις οποίες είχε συντάξει ο Νισήμ, πατέρας και γιος κατάφεραν να προσδιορίσουν με μεγάλη ακρίβεια τις συντεταγμένες των φωτογραφιών με αποτέλεσμα το υλικό τελικά να αποτελεί ένα αξιόπιστο ιστορικό, κοινωνικό και ανθρωπολογικό πανόραμα της μακρινής εκείνης εποχής.

Η τελευταία εικόνα

Βέβαια, για τον Μουσή και τον πατέρα του το βιβλίο παρουσιάζει πρωτίστως την ιστορία της οικογένειάς τους καθώς τα μέλη της γεννιούνται, μεγαλώνουν, παντρεύονται και ονειρεύονται το καλύτερο για τα παιδιά τους. Ανθρωποι με πρόσωπα και ιστορία και όχι απλώς «μια λίστα ονομάτων στο Μνημείο του Ολοκαυτώματος», όπως σημειώνει ο Αλέξανδρος Μουσής. Η λίστα η κανονική, αυτή που περιλαμβάνει τα περίπου ογδόντα ονόματα της οικογένειας όπως εμφανίζονται στις αναμνηστικές πλάκες με τους Ιωαννίτες-θύματα του Ολοκαυτώματος, βρίσκεται στην Εβραϊκή Συναγωγή Ιωαννίνων και παρατίθεται μέσα από μια πρόσφατη φωτογραφία στο τέλος του βιβλίου. Αμέσως μετά ακολουθεί «η τελευταία εικόνα», η στιγμή που γυναίκες, άνδρες και παιδιά ανεβαίνουν σε φορτηγά κοντά την πλατεία Μαβίλη και στο σπίτι της οικογένειας Λεβή για να απομακρυνθούν από την πόλη στις 25 Μαρτίου 1944. Δεν την τράβηξε ο Νισήμ Λεβής, για τον απλούστατο λόγο ότι είχε επιβιβαστεί και ο ίδιος σε ένα από αυτά μαζί με την οικογένειά του. Αρχικά σε ένα φορτηγό στα Ιωάννινα, μετά σε ένα τρένο για τη Λάρισα και εν συνεχεία στο Αουσβιτς όπου θανατώθηκαν όλοι τους λίγες ημέρες αργότερα. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά, οι ίδιοι που κοιτούσαν τον φακό μόλις λίγα χρόνια ωρύτερα ανέμελοι, αδέξιοι και φαινομενικά ευτυχισμένοι.

Ο Νισήμ Δ. Λεβής με τις φίλες του Σουζάν και Τζέην στο Cafe Soufflet στο Παρίσι